

Het rampjaar 1866. Cholera en veepest teisteren onze dorpen.

Hoe zwaar moet een ramp of een ongeluk zijn om in het collectief geheugen te blijven voortleven? Kennelijk niet zo zwaar als de twee rampen die in 1866 in Nederland plaats hadden. De dodelijke cholera epidemie en de veetyphus zijn vergeten. Ook in Abcoude, Baambrugge en omstreken woedden deze ziekten. Wij zullen ingaan op de veeziekte in Abcoude en Baambrugge. Eén vraag bleef onbeantwoord bij mijn naspeuringen. Tijdens de cholera-epidemie was de de medische wereld verdeeld in twee kampen. Die van de contagiëuse theorie en die van het miasma. Bij de eerste ging men er vanuit dat de besmetting via de lucht werd veroorzaakt. Bij de tweede was er sprake van besmetting via direct contact tussen mensen en/of dieren. Bij de veeziekte werd er geen enkele maal gesproken over kwalijke dampen in de lucht. Wij weten nu dat van beide ziekten bacillen de oorzaak zijn. Deze vraag deed zich aan mij voor toen ik bezig was met mijn systematisch onderzoek in het Archief van de Commissaris des Konings in Utrecht in de 19^e eeuw.

Het was mij bekend dat het jaar 1866 een zwart jaar is geweest voor de gemeenten Abcoude Baambrugge en Abcoude Proostdij vanwege de cholera- epidemie die onze dorpen trof. Maar er bleek nog meer ellende te hebben plaats gehad in dat jaar.

Wat is veepest?

De veepest was geen nieuwe ziekte in Nederland. In de jaren 1713-1719, 1741 –1756, 1768 – 1786, 1799, 1813 en 1814 werden de veestapels in ons land getroffen.

Veepest, runderpest, longziekte of veetyphus is een virusziekte van vooral het rund en soms ook andere herkauwers. De Gids van 1866 omschrijft de symptomen als volgt: *Men kent de Runderpest als eene ziekte der slijmvliezen, die spoedig door bederf in het bloed gevolgd wordt en na weinige dagen, zoo niet na eenige uren, den dood van de helft tot drie-vierde en zelfs tot nog grooter gedeelte der aangetaste dieren ten gevolge heeft.*

Na een incubatieperiode van 4 tot 14 dagen zijn de gedetailleerde symptomen van de pestis bovina of typhus contagiosus bovem, zoals de Latijnse naam luidt, hoge koorts en zweren op de slijmvliezen van de bek, slokdarm, magen en darmen. Drachtige koeien verliezen hun kalf. Soms komt er ook nog een ontsteking van longen en darmen bij. De koe sterft dan door uitdroging aan diarree.

De runderpest is in vele gevallen dodelijk. Het is wel zo dat naarmate het vee gezonder is de overlevingskansen groter zijn. Tijdens het herstellen van de ziekte blijven de runderen besmet. In de 19^e eeuw was het isoleren resp. afmaken van het vee de enige remedie om de ziekte binnen de perken te houden en uit te bannen. In onze tijd beschikken we over vaccins om de strijd te winnen. Toch blijft isolering van de beterende, maar nog steeds besmettelijke koeien, een must.

De eerste meldingen.

Men had in de 19^e eeuw al ontdekt dat de ziekte in Rusland zijn oorsprong had en daar endemisch was onder het steppevee. De besmetting van vee in het West-Europa werd meestal veroorzaakt door vlees van besmette dieren dat geïmporteerd werd of door slachtvee dat de grote legers volgde!

In 1865 werd een partij besmet steppenvee vanuit Riga en Hull aangevoerd op de veemarkt van Londen. De ziekte breidde zich in Engeland snel uit. Dit kon omdat de liberale Engelse regering naliet uitgebreide maatregelen te nemen zoals deze later wel in Nederland werden genomen.

Begin augustus werden 23 ossen vanuit Londen in Rotterdam aangevoerd. Weldra brak onder het vee in de gemeente Kethel de gevreesde ziekte uit. Aanvankelijk twijfelde men nog over de

*Hier begon het allemaal. De Korte Coupure bij cafe de Punt.
Opname begin 20e eeuw.*

aard van de ziekte. Het gevolg was dat de boeren in Kethel zich zo snel mogelijk konden ontdoen van hun zieke koeien. Via de veemarkt in Rotterdam werd binnen de kortste keren de besmetting vastgesteld in dertien Zuid Hollandse Gemeenten.

Toen waren, wat de Minister, de Commissaris des Konigs en de gemeente besturen betreft, de poppen aan het dansen. Er moesten maatregelen genomen worden om de verspreiding tegen te gaan. Maar welke?

Geneesmiddelen of vaccins waren niet voorhanden. Het was inmiddels wel duidelijk geworden dat er sprake moest zijn van een smetstof. Wat men daaronder precies moest verstaan was onduidelijk. Wel wist men dat aanraking van een aan runderpest lijdend dier, of aanraking van iets waarmee het lijdende dier in aanraking was geweest, de ziekte op een ander dier kon overbrengen. Maar men sloot ook nog niet geheel uit dat de smetstof door de lucht kon worden overgebracht.

De remedie leek dus voor de hand te liggen. Besmette beesten direct isoleren en in het uiterste geval afmaken en het kadaver vernietigen en onbruikbaar maken voor consumptie of handel. Maar dat lag, gezien de bestaande wetten, niet zo eenvoudig. Een wet die het mogelijk maakte om besmette koppels vee binnen 24 uur na ontdekking van de besmetting af te maken en te begraven ontbrak. Wel stelden de Staten Generaal een krediet van honderd-duizend gulden beschikbaar voor onteigend en afgemaakt vee. Verder werd de Regering een paar maanden later gemachtigd om beperkte verordeningen uit te vaardigen aangaande veemarkten, de handel in vee en van wat als overbrenger van smetstof beschouwd kon worden. Eigenlijk halve maatregelen, die de verspreiding niet deden stoppen maar hooguit vertraagden. Daarenboven stonden de veehouders niet te trappelen om alle voorschriften strikt te volgen, deels uit onwetendheid, deels uit baatzucht. Zij wisten dat als je het vee liet uitzielen, een deel overleefde. Dus waarom zou je je hele veestapel laten afmaken? En vergeet niet dat er ook veehouders waren die op religie geënte gemoedsbezwaren hadden. De Wrake Gods of Onnatuurlijkheid weerhield hen van het toelaten van ingrijpen door overheden.

De Coupure, vooandbrugge.

Het gevaar bereikt de provinciale grenzen van Utrecht.

Op 23 October 1865 werd een zogenoemde lijn van afsluiting gecreërd. Deze lijn moest het transport van vee beletten, door bewaking door veldwachters, rijksveldwachters en militairen. De lijn lag nog ten westen van de Utrechtse provinciegrens. In de loop van de tijd zou deze lijn steeds verder naar het oosten opschuiven. De veemarkten in Zuid Holland werden op last van de provinciale- of gemeentelijke overheden gesloten.

In de Staatscourant van 17 nov. 1865 wordt aangekondigd dat de lijn der afsluiting verder naar het oosten opschuift. De provincie Utrecht ligt nog steeds buiten de gevreesde lijn van afsluiting.

Lang zou dat niet duren. Op 15 december wordt de gevreesde ziekte vastgesteld bij de veehouder E. van Woudenberg in de gemeente Breukelen-Nijenrode. Nu was ook onze provincie aan de beurt!

Maatregelen in onze gemeenten.

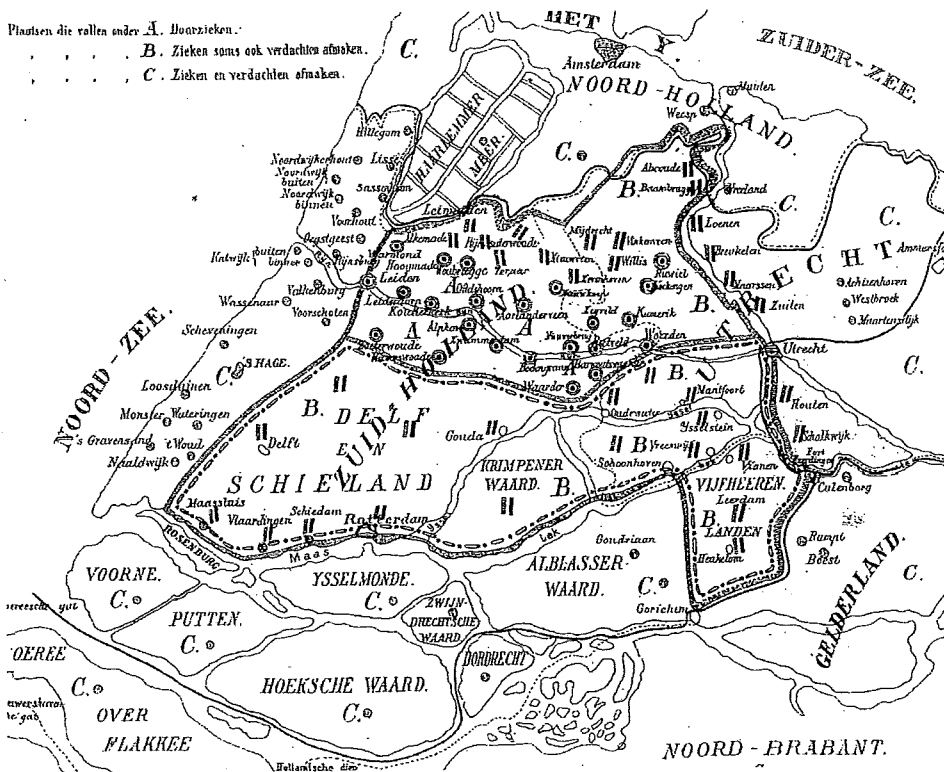
Wat was er ondertussen in onze gemeenten aan voorzorgsmaatregelen genomen?

In de raadsvergadering van onze beide gemeenten van 11 september 1865 wordt een verordening voor het vervoer en gebruik van vee aangenomen. Ook besluit men om bij boekhandelaar A.H. van Cleeff in Amersfoort 125 exemplaren met wenken en voorzorgsmaatregelen om de runderziekte te voorkomen. Na ontvangst zullen deze onder de veehouders worden verspreid. Verder wordt er nagedacht over een bergplaats voor besmet vee en een begraafplaats voor dood vee. Een dag later gaat men accoord met het aanstellen van dhr H. Stempel als veearts. Niet

Plaatsen die vallen onder A. Doorzicken.

B. Zieken soms ook verdachten afstoken.

C. Zieken en verdachten afmaken.

"Plan ter bestrijding van den veetyphus in Zuid-Hoolland en Utrecht Aug. 1865" Uit G.J. Hengeveld: Het Rundvee.

krijgen om de kosten van een speciaal pak bij de gemeente te mogen declareren. Hij moest zich bij het betreden van de gemeenten dan wel omkleden.

Het inzetten van de agent werd dan ook als gezags-ondermijnd beschouwd door het bevoegde gezag alhier. Een week later, na nog steeds geen antwoord van de hoogste baas te hebben ontvangen, schrijft de burgemeester nogmaals een wat pittiger brief naar

Utrecht. Daarin staat onder meer:

De geschiedenis is deze. Voor ruim acht dagen geleden is de Rijks- veldwachter in mijne gemeente gestationeerd, zonder mijne voorkennis (gelijk dit bij de Rijksveldwacht steeds gebruikelijk is) gerekwireerd geworden, om gedurende acht dagen eene in de gemeente Breukelen gelegen besmette hofstede te bewaken. Hij is derhalve aldaar gedurende al die dagen in die besmette omgeving geweest, natuurlijk in ambtelijk tenue gekleed, en komt nu bij het einde van die acht dagen met diezelfde kleding (volgens verklaring van deskundigen zoo vatbaar om besmetting over te brengen, dat zelfs voor ieder mijner gemeenten voor den veearts daarvoor expresselijk een pak kleederen is aangeschaft) in deze gemeente terug, waar zijn betrekking natuurlijk mede brengt, dat hij in aanraking komt met veehouders en soms ook met het op hunne stallen aanwezige vee, zoodat hierdoor welligt aanleiding kan worden gegeven om de besmetting over te brengen.

Dit wordt, en naar mijne mening teregt, door de veehouders alhier aldus ingezien, zoodat men zich mijdt om met hem in aanraking te komen en men hem reeds ook duidelijk heeft te kennen gegeven, dat hij zich zal wachten om in hunne stallen te verschijnen.

Bij al de maatregelen, die er genomen worden om het overbrengen der besmetting te weeren, zal naar mijn inzien de hier plaats gehad hebbende wijze van handelen dan ook uw goedkeu-

dat deze zijn standplaats in Abcoude of Baambrugge heeft. Nee, Stempel heeft als standplaats Loenen en moet tien gemeenten in de regio bedienen!

Veel veeartsen waren er niet. De gehele provincie was rijk aan vijf van deze specialisten. Pas in 1825 werd de veeartsenijkundige school in Utrecht gesticht. Deze leverde jaarlijks een handjevol afgestudeerde veeartsen af. Deze veeartsen waren hoofdzakelijk bekend met de behandeling van paarden. Immers, transport en de militairen waren aangelegenheden waarbij paarden werden ingezet. Van runderen hadden deze veeartsen nog niet zoveel kaas gegeten.

In december 1865 maakt burgemeester J.J. van Voorthuysen zich ernstig zorgen over de inzet van Rijksveldwachter Rein Laverman in een andere gemeente. Deze beambte viel niet direct onder het gezag van de burgemeester. Zonder overleg met hem werd dat Laverman naar Breukelen gezonden om mee te helpen bij de bewaking van de boerderij van eerdergenoemde E. van Woudenberg. Van Voorthuysen beklagt zich bij zijn baas, de Commissaris des Konings van Utrecht. Hij gebruikt daarbij een sterk argument. Iedereen was er zo langzamerhand wel van overtuigd dat je zo weinig mogelijk met smetstof in aanraking moest komen. Onze veehouders hadden de burgemeester te kennen gegeven geen contact met Laverman te willen hebben omdat hij maar één uniform had en geen speciale kleding. Veearts Stempel zou eind december toestemming

ring wel niet kunnen wegdragen, en ik twijfel niet of u zult wel willen mede werken om dit in het vervolg te voorkomen, dewijl immers door de inroeping van hulp van de militaire magt in de bewaking kan worden voorzien.

Hoewel de Commissaris over het algemeen snel reageert op de brieven van onze burgervader duurt het nu toch wat langer. Hij moet eerst contact opnemen met de Procureur van de Rijks politie in Utrecht. Deze is nogal gepikeerd en zegt toe dat hij Laverman per direct zal sommen terug te keren naar zijn standplaats. Fijntjes verzoekt hij de Commissaris wel de burgemeester mede te delen: *dat er maar één baas van de Rijks politie is. En dat is niet de Commissaris of de Burgemeester.*

Op 2 januari 1866 ontvangt de burgemeester nieuwjaarsvisite van o.a. een aantal veehouders. Hij maakt hiervan gebruik om hen van de laatste voorschriften ten aanzien van de heersende ellende op de hoogte te stellen. Hij informeert de Commissaris over de stemming alhier. Over het algemeen heeft men er begrip voor dat besmet vee moet worden geïsoleerd in de stallen en niet mag worden vervoerd. Meer problemen heeft men met het afmaken van besmet vee. Enerzijds omdat het kan voorkomen dat de koeien de ziekte “gebeterd” overleven, anderzijds heeft men uit Zuid Holland gehoord dat de uitkering van de vergoeding voor het onteigende en afgemaakte vee vaak lang op zich laat wachten. De Commissaris heeft er al eens op gewezen dat bij tekorten in de gemeentekas er teruggevallen kan worden op de provincie via een aanvraag voor suppletie bij Gedeputeerde Staten.

Als of het zo moest zijn. In het Staatsblad nr 6 van 8 januari 1866 wordt een nieuwe afscheidingslijn gepubliceerd. Abcoude, Loenen, Vinkeveen, en Mijdrecht liggen nog buiten de lijn. Wilnis en Ter Aar zijn wel besmet.

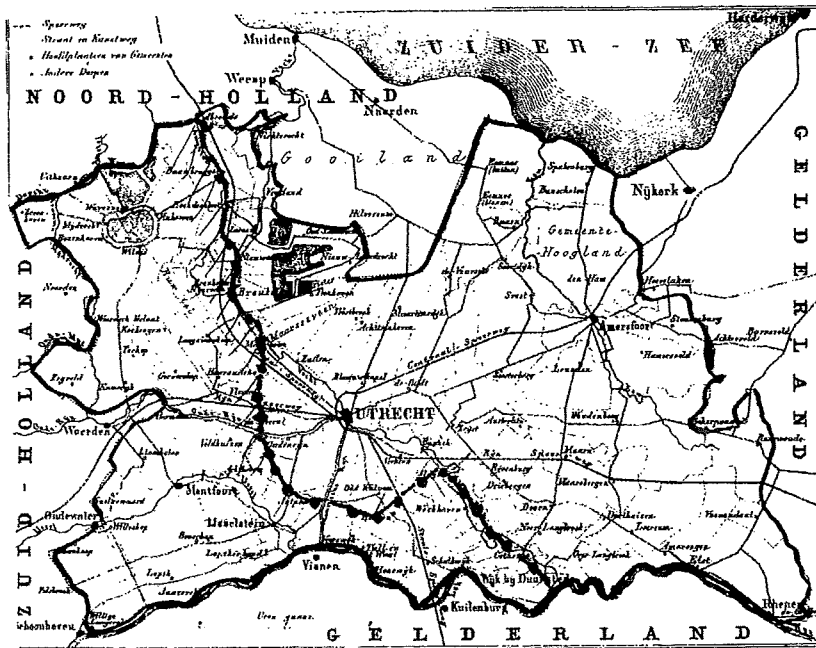
Abcoude en Baambrugge getroffen!

Op dezelfde dag dat de nieuwe scheidingslijn wordt gepubliceerd moet de burgemeester de Commissaris melden dat er gisteravond een zieke koe is aangetroffen bij de logementhouder Steven van Wees in Baambrugge. De veearts is nog met onderzoek bezig en hoopt in de loop van die dag definitief uitsluitsel te kunnen geven. Steven van Wees was logementhouder in het café-restaurant dat we nu kennen als de Punt aan de Rijksstraatweg. Het was een klein bedoenin-

kje waar de passanten zich konden laven aan een verversing. Deze kwam deels van de vijf koeien die van Wees had. Het perceel was zo klein dat zijn koeien verderop in een stal aan het Jaagpad stonden en in een ander perceel, 1½ kilometer verderop, werden geweid. Alras bleek dat de gemeente in de prijzen was gevallen. De burgemeester moest nu handelend optreden. Hij ontdekte dat het uitvoeren van de voorschriften in de praktijk toch allerlei vragen opriep. Maar gelukkig kon hij op de Commissaris terugvallen. Vragen zoals: mag het vlees van de afgemaakte koeien worden ingekuipt voor menselijke consumptie? Hoe groot moet de cirkel zijn die om de besmette stal moet worden getrokken en waarbinnen alleen met toestemming mag worden gekomen? Moet ik de Rijksstraatweg afsluiten? Mag bewaking plaats vinden door ingezetenen of moeten er soldaten worden ingezet?

De koeien van van Wees werden onteigend en afgemaakt door veldwachter Dirk Kloosterman. Voorschrift was dat ze in een kuil met een diepte van twee meter moesten worden begraven op het erf waar ze waren gestald. De perceelsruimte bij de Punt was zodanig beperkt dat hiertoe geen mogelijkheid aanwezig was. Met veel moeite kon de burgemeester een plek lospeuteren in de tuin bij een buurman die wel ruimte had. Maar de animo van de omstanders om mee te helpen met graven was minimaal. Na veel soebatten werden een paar omstanders bereid gevonden te helpen. Nog erger was het toen het vee naar de kuil moest worden gebracht en afgemaakt. Met uitzondering van één man trok iedereen zich terug. Uiteindelijk werden de Rijksveldwachter Rein Laverman en de plaatselijk veldwachter Dirk Kloosterman ingezet. Dirk Kloosterman maakte het vee af zorgde ervoor dat de huid werd ingekerft om ze onverkoopbaar te maken. Het vee in de kuil werd afgedekt met een flinke laag ongebluste kalk en dichtgegooid. Daarmee was het eerste geval afgehandeld. Van Wees ontving een vergoeding van fl 615,- en de beide politiebeamten de vergoeding, die anders naar de gravende en helpende burgers zou zijn gegaan.

Dat de ziekte bij van Wees als eerste uitbrak was natuurlijk niet zo verwonderlijk. Op deze pleisterplaats kwamen ongetwijfeld veehandelaars of veehouders die de *smetstof* vanuit de besmette gebieden meebrachten. Er was toen nog geen sprake van ontsmettingsbakken waarvan voertuigen en personen gebruik moesten maken

De lijn van afsluiting in de provincie Utrecht vastgesteld met KB van 8 januari 1866. Wij zouden nu spreken van een cordon sanitaire.

laten sterven en te hopen dat er gebeterde koeien over blijven.

Het volgende slachtoffer in Baambrugge is de veehouder Jan van der Lee op Landlust. Hij heeft twee stallen met in totaal 56 runderen waarvan er twee zijn besmet volgens veearts Stempel. De burgemeester zal blij zijn geweest met het advies van Stempel om de beesten niet te onteigenen en af te maken. De beesten en de boerderij worden streng

zoals wij die nu kennen.

Toch zou het nog bijna drie weken duren voordat zich het tweede geval voordeed. Ditmaal bij Gerrit Griffioen aan de Rijksweg op de boerderij Grootlust. Timmerman Jan Welsink uit Baambrugge kreeg op 30 januari van de burgemeester de volgende opdracht voor het plaatsen van palen met een bordje met tekst Runderpest: Ik heb de eer u bij deze te berigten dat de aan u bestelde palen voor de runderpest moeten worden geplaatst als volgt:

- 1e Aan de scheiding te Loenersloot, zodat de voorkant kome aan de zijde van Loenersloot.
- 2e Voor den ingang der hofstede van G. Griffioen. Aan het hek toegang gevende tot die hofstede van den spoorweg aan de zijde van de woning. Aan de Baambrugse Zuwe op de scheiding van Vinkeveen. De palen moeten worden geplaatst in den berm van den weg zoodat zij goed zichtbaar zijn aan den kant van de andere gemeenten en dat zij geen nadeel toebrengen aan de passage.

Veldwachter Dirk Kloosterman kreeg schriftelijk de opdracht om de boerderij vanaf 30 januari vanaf s'morgens 06.00 uur te bewaken. Hij moest er zorg voor dragen dat er niets zou worden afgevoerd en alleen personen werden toegelaten die in hun betrekking daar beslist moesten wezen.

Gerrit Griffioen vindt het gemeentebestuur van Abcoude Baambrugge aan zijn zijde als het om afmaken van besmette dieren gaat. Deze hebben besloten het vee op een "natuurlijke" wijze te

geïsoleerd. Van Voorthuijsen deelt deze beslissing mee aan de commissaris en vraagt in dezelfde brief wie de kosten van de ontsmettingsmiddelen moet betalen, de laatste is van mening dat de veehouder de kosten van regelmatig reinigen en in gereinigde staat houden voor rekening zijn van de betrokken veehouder. Wel geeft hij in overweging om de gebruikte middelen zoals chloorkalk en zwavelzuur kosteloos door de gemeente te laten verstrekken. Of dit advies is opgevolgd hebben we niet terug kunnen vinden.

Opvallend in het hele verhaal is de afwezigheid van de gemeente Abcoude Proostdij. Maar op 20 februari horen zij er ook bij. Dan breekt bij Willem Koekenbier in het Gein Noord op de hoeve Geinlust ook de gevreesde ziekte uit. Ook hier zijn twee van de 28 stuks runderen aangetast. Stempel zou tot naasting en afmaking hebben geadviseerd, maar de burgemeester legt dit advies naast zich neer. Hij gebruikt hiervoor het argument: *om reden de ziekte reeds heerschte in de aangrenzende gemeenten Abc Ba en Weespercarspel, zoodat de afmaking hier moet worden beschouwd als niet meer aan het doel te beantwoorden, waarom hier eene strenge bewaking meer op zijn plaats zal zijn.*

De Commissaris is niet gelukkig met het besluit maar gaat het niet aanvechten. Wel brengt hij de Minister van Binnenlandse zaken op de hoogte.

Ondertussen komt het gezag steeds meer onder druk te staan. Voor het bewaken van de hofsteden kon de burgemeester particulieren inzetten. Maar hij vindt steeds minder bereidwilligen om

Pestbosje in de wei van J. Kreuger achter de voormalige hofstede Marken aan de Kleiweg in Baambrugge.

een centje bij te verdienen. De winter is zwak en veel dagloners kunnen bij de boeren nog werk vinden. Maar deze weigeren om mensen aan te nemen die werkzaam zijn geweest bij of in hofsteden met besmet vee. De angst voor de smetstof zat er goed in. Sinds 30 januari heeft de kantonrechter in Loenen bepaald dat de aanwezig Rijksveldwachter Laverman alleen nog maar voor de normale diensten mag worden ingezet. En daar behoort het bewaken van boerderijen beslist niet bij! Tot dan werd de bewaking door twee man dag en nacht uitgevoerd. Navraag bij de baas in Utrecht levert weinig op want die antwoordt dat het aantal bewakingsmannschappen een zaak van het beleid ter plekke is.

Het advies van Stempel tot doding van de dieren bij Koekenbier blijkt op een misverstand te berusten. Hij heeft geschreven: *Aangezien in de gemeente Ouder Amstel en Weespercarspel en gemeente Baambrugge de ziekte is en wijders ingesloten zijn, komt het mij voor dat de afmaking niet aan zijn doel zal beantwoorden, en hier een strenge bewaking dus meer op zijn plaats zal zijn.*

De druk op de politiek wordt verder opgevoerd. De commissaris ontvangt een rekest op 14 februari opgemaakt en ondertekend door 43 vee- en landbouwers in de beide gemeenten waar we volgende passage uit ontleen:

Dat alle de hier omliggende gemeenten zoo in de provincie Utrecht als Noord Holland gelegen, kunnen gezegd worden te zijn besmet, zoodat namenlijk de ziekte zich niet meer bepaalde tot eene provincie maar tot bijna alle de gewesten des Rijks, waardoor de afmaking geheel doel-loos is geworden.

Dat daarenboven de eigenaars wiens vee de ziekte treft, zich mag vleijen, immers dagelijks wordt dit bewezen, minstens de helft van zijn vee te zien gespaard die dan voor hem zeker eene drie dubbele waarde hebben. Met die overgehouden beesten toch, kan hij zijn bedrijf voortzetten, dat bij eene onteijgening geheel wordt vernietigd, want van waar toch moet hij ander geschikt vee erlangen?

Redenen waarom zij requestanten de vrijheid nemen zich te keeren tot Uwe Excellentie met het eerbiedig, doch dringend verzoek in deze gemeenten, ja beter, in het geheel geen besluit

meer worde genomen, waarbij die afmaking van het vee op een stal waar de ziekte is of mogt uitbreken wordt bevolen.

Dit rekest moet een steuntje in de rug van de burgemeester zijn geweest, die vanwege de rust in zijn gemeente er niet op gebrand was om opdracht tot onteijgening en vernietiging te geven.

Inmiddels breidde de ziekte zich in de provincie Utrecht wel verder uit. In de Staatscourant van 3 maart wordt de lijn van afscheiding verlegd vanaf de Zuiderzee bij Naarden langs Utrecht, Vreeswijk, naar Gorkum, de Biesbosch, het Hollandsch Diep, het Volkerak, de Krammer en de Grevelingen tot aan de Noordzee. Onze beide gemeenten liggen nu binnen het besmette gebied.

In- en doorvoer van vee was verboden. Gevolg was dat er nogal wat illegale transporten plaats vonden. Bij voorkeur 's nachts en niet langs de openbare wegen maar onopgemerkt door de landerijen. Een zwakke plek in het geheel vormde de boerderijen in Gein Noord. Zij hadden hun land vaak doorlopen tot in de gemeente Weespercarspel, Provincie Noord Holland. Vee kon dus zomaar "spontaan" doorlopen en in Noord Holland terecht komen.

We komen in oktober 1865 al een tweetal anonieme uitgebreide brieven tegen waarin Notaris Ernst van Beusekom uit Loenen beschuldigd wordt van illegale veetransporten door het land naar een boerderij in Gein Noord. De schrijver maakt zich bezorgd over dit mogelijke geval van corruptie en schrijft:

Geschiedt nu het vorenstaande en is het dus waar dat iemand, die als waarnemend burgemeester en dus hulp-officier van justitie zou moeten waken voor de handhaving van elke maatregel van orde en politie, zich niet ontziet,

al zij het zoo geheim mogelijk in voege voorschreven te handelen uit winstbejag en gaat zulks goed, zoo kan het niet anders of er ontstaat een hoogstnadelig voorbeeld voor den mindere man. Ik mag niet ontveinzen dat het mij zeer bevreemdt, dat voor den heer Burgemeester van Loenen aan de Vecht, de baron van Reede tot Ter Aa, welke de boezemvriend is van Van Beusekom en schier niets buiten diens leiding en goedkeuring doet, wat er gebeuren zou geheim is gebleven, zooals ik aanneem en niet wil of mag in twijfel trekken.

Het is niet bekend wat er met deze aantijging verder is gebeurd.

Op 26 maart 1866 overlijdt burgemeester Jan Jacob van Voorthuysen, geboren en getogen in Abcoude Baambrugge en sinds 1840 burgermeester van de beide gemeenten. Pastoor Bootz schrijft naar aanleiding van zijn overlijden:

De heer J.J. van Voorthuysen, die ten vorige jare, 18 julij, zijn vijf en twintigjarig burgermeesterschap had gevierd met algemeene en grote deelneming, was den 26e maart overleden. Na een kleine ongesteldheid van weinige dagen werd hij 's morgens dood in zijn bed gevonden. Zijn dood viel mij hard, want ik was hem genegen, en mogt de duidelijkste blijken van zijn welgenegenheid, en van zijn bereidwilligheid om mij waar nodig was behulpzaam te zijn, ondervinden.

De burgemeester was in die tijd de aanvoerder van de troepen en kon in slechte tijden node worden gemist. Zijn opvolger Jan Jacob de Tourton Bruijns had ook geen gemakkelijke start. Hij trad eerst op 14 juni 1866 aan als burgemeester. Nog geen drie weken later werd hij geconfronteerd met de uitbraak van de cholera in onze dorpen. In twee maanden zouden er ruim 80 dodelijke slachtoffers vallen.

De tweede golf.

Op 9 mei ziet het er naar uit dat er een einde aan de ellende is gekomen. De Commissaris schrijft nl. aan de Minister van Binnenlandse zaken dat zich zowel in Abcoude-Proostdij als in Harmelen sinds een maand zich geen nieuwe gevallen van de veeziekte zich hebben voorgedaan.

In de lente van 1866 leek de ziekte hier op zijn retour. Import van vee in de besmette gebieden werd toegestaan om de veestapel weer op peil te brengen.

Maar dat is helaas schone schijn. De ziekte slaat voor de tweede keer toe. Eind juni moet de burgemeester de commissaris alweer een nieuw geval melden. Dit maal bij Willem de Wit (1830-1907) veehouder op de boerderij Meer en Hoef aan de Voetangelweg. Zijn drie zieke zwartbonte melkkoeien worden zonder pardon onteigend, afgemaakt en begraven.

Regeren is vooruitzien. In het Handelsblad van 28 juli 1866 staat de volgende advertentie:

De kermis te Abcoude en te Baambrugge zal volgens raadsbesluit van 3 juli 1866 dit jaar geen plaats hebben, terwijl op de Abcouder paardenmarkt invallende op donderdag den 30 augustus 1866, geen stallen, kramen, tenten, of wat van dien aard ook, zullen worden toegelaten en ook geene vermakelijkheden mogen plaats hebben. Burgemeester en Wethouders der gemeente Abcoude Baambrugge en Abcoude Proostdij.

De tweede golf begint op 4 september bij de veehouder Dirk van der Kroon (1805-1868) op de hofstede Overvliet in Baambrugge. Een week later wordt Steven van Wees van de Punt voor de tweede maal getroffen. Zijn nieuw aangekochte runderen waren kennelijk niet gebeterd.

Bij boer A.F. van Senten besluit de veearts Stempel in 22 september de aangetaste beesten niet te laten afmaken maar af te zonderen. Zijn boerderij ligt in de "taartpunt" van Abcoude Proostdij midden tussen de zwaar aangetaste gebieden van Vinkeveen en Waverveen. Afmaken brengt dan geen voordeel. De koeien moeten maar beteren.

Een speciaal probleemgeval is boer Gerrit Brouwer (1815-1873) in Abcoude, wonende op de boerderij het Scheepje, aan de Amsterdamsestraatweg. Deze komt te boek te staan als veesmokkelaar. In mei 1866 krijgt hij een proces-verbaal aan zijn broek vanwege het sluiks transporteren van een koppel melkgevende koeien van Weespercarspel naar Abcoude. In september onderneemt hij weer een poging tot illegaal veetransport van Abcoude naar Amsterdam. Nu niet overdag, maar 's nachts. De burgemeester krijgt daar de lucht van en gaat met de Rijksveldwachter posten. Zij vermoeden dat de schuit die klaar ligt, maar nog niet geladen, via de Voetangel naar Amsterdam zal vertrekken. Zekerheidshalve had de burgervader opdracht

gegeven dat een nachtwacht het Gein Noord in de gaten moest houden. Maar deze was kennelijk even in slaap gevallen. Gerrit Brouwer was er in geslaagd om met acht drijvers acht koeien uit de wei achter zijn boerderij via de Heilige Buurt (Kerkstraat) en Gein Noord naar Weespercarspel te brengen. De aldaar geposteerde soldaten sliepen om drie uur 's nachts niet en Brouwer moest zijn kudde weer langs dezelfde weg terug brengen naar zijn stal.

In zijn rapport aan de Commissaris verzucht de burgemeester: *Had ik een detachement soldaten om de vele aan Brouwer bekende uitgangen en sluipingen te bewaken, ik geloof dat dan met meer grond het tegengaan zou te verwachten zijn, vooral wanneer de soldaten het recht hadden om het vee in beslag te nemen.*

Een week later wordt het de Burgemeester allemaal teveel. Hij verzoekt de Commissaris toestemming om militairen in te zetten. De bewaking van de isoleerlijn en van de boerderijen kan niet meer effectief met de plaatselijke veldwachter en ingehuurde daggelders worden uitgevoerd.

Eind september begint de bodem van de gemeentekas in zicht te raken. In Abcoude Baambrugge is al ruim fl 3.000,- uitbetaald vanwege de onteigeningen en maken veehouders nog aanspraak op een verdere fl. 1.000,-. In de gemeente Abcoude Proostdij zijn deze bedragen fl. 4.000,- respectievelijk fl. 2.730,-. Steeds groter wordt de druk om ziek vee niet meer te onteigenen en af te maken, maar te laten doodgaan resp. beteren. Het tegengaan van illegale veetransporten en het bewaken van besmette boerderijen nopen de burgemeester militaire bijstand aan te vragen. Hij adviseert een detachement van acht à tien man te sturen. Dit mag evenwel niet ten laste van de gemeentekassen komen! *Voor inkwartiering is behoorlijke gelegenheid. Wordende voor iedere man fl. 1,- per dag gevraagd.*

Op 1 oktober ondertekenen een 40 tal veehouders wederom een rekest bestemd voor de Commissaris des Konings. Een rekest overlopend van begrip voor de te nemen maatregelen maar wel met het duidelijk verzoek af te zien van onteigening en afmaking.

Het is niet duidelijk wanneer de militairen arriveren, maar op 11 december blijkt dat het detachement van twaalf man dat arriveerde in

Abcoude Proostdij met achttien man zou moeten worden uitgebreid. Het is dan wenselijk dat er in Abcoude Baambrugge een sergeant, een korporaal en 20 manschappen worden gedetacheerd. De burgemeester gaat er bij deze sterkteberekening vanuit dat iedere man acht uur wacht loopt. Op sommige plaatsen vonden heftige confrontaties tussen de militairen en de veehouders plaats. In Benschop en Schoonrewoerd vielen zelfs doden, maar in onze streken kwam het gelukkig niet zover.

Uitvoering van de maatregelen.

Medicijnen voor het vee waren niet bekend. Opperste reinheid in de stallen en deze bij tijd en wijle ontsmetten was het enige dat men kon doen. Creosootolie werd gebruikt om de koeien middels wassen te ontsmetten. Het aanbevolen carbolzuur in het drinkwater was voor koeien en boeren geen optie. Geen wonder dat er verschillende wonderbaarlijke geneesmiddelen en methoden werden aangeboden. Op verzoek van de Commissaris en de Minister van Binnenlandse zaken begeleidde de burgemeester ene H. Meijer die bij een aantal veehouders gebruik maakt van zgn. onfeilbare middelen. In rapport van 24 december 1866 schrijft hij:

Naar aanleiding der missive van 20 dec jl. heb ik de eer u eenige opheldering te geven omtrent de wijze waarop H. Meijer de zieke runderen behandelt, waaruit moet blijken dat deze proef onmogelijk kan worden genomen onder toezigt der veeartsen Hengeveld en Stempel. Meijer komt op een stal gevolgd door een knecht, die een vat of kruik onfeilbaar draagt; hij beziet het vee, spreekt van halven kracht, drie kwart kracht en volle kracht, hem, van wie weet waar gegeven en dient, waarschijnlijk onder biddend opzien, zijn middel toe, laat daarna de dieren niesen, door inwrijving met azijn en zout, beveelt voorts het toedienen van een zekere hoeveelheid wijn met water of bier, en sluit met "handelen" naar omstandigheden. Met een zelfvertrouwen, zoals men die meermalen bij waanzinnigen ziet, verzekert hij de veehouders dat van de tien zeker negen runderen zullen herstellen, wanneer zij slechts doen wat hij zegt, maar aangezien de uitkomst niet al te voordelig is (op een stal stierven zaterdag 14 stuks tegelijk) mag ik veronderstellen, dat Meijer zich ontrekt aan het wetenschappelijk toezigt, tweemaal toch heb ik hem uitgenodigd zijne kunsten te vertonen in tegenwoordigheid van de hierin genoemde heren,

Een hedendaagse en gezonde koe geschilderd door de Abcoude kunstenaar Koos Haykens.

doch daaraan heeft hij niet beantwoord; ook het bewaken der stallen viel niet in zijne smaak, wellicht uit vrees dat het dan nog duidelijker zoude blijken hoe proefhoudend zijn onfeilbaar middel is; nogthans kan ik u verzekeren dat de meeste veehouders begonnen zijn met de gegeven voorschriften getrouw op te volgen, maar daarmede zijn opgehouden toen zij zagen, dat de verhouding bij hun veel ongunstiger was dan bij hen die alles op zijn beloop lieten.

Het begraven van de dode beesten behoefde niet meer dicht bij de plek van overlijden te gebeuren. Zij werden nu zover mogelijk in het land begraven. De plek werd afgesloten met een hek en gemarkeerd door het planten van boompjes. Dit om te voorkomen dat later gezonde beesten bij het weiden besmet zouden kunnen raken. In het landschap komen we deze zg. pestbosjes nog wel eens tegen.

Eind januari 1867 lijkt het erop dat de gifbeker bijna geledigd is. Nieuwe gevallen worden niet meer gemeld. Desalniettemin moesten de niet gestorven en genezende koeien nog minimaal vier weken geïsoleerd blijven. De herstelde en gebeterde koeien werden op de bil of de klauw gemerkt met een leeuw. Toch werden de lijnen

van afscheiding in maart en in juni 1867 weer verder opgeschoven. De ziekte was in onze dorpen over haar hoogtepunt heen.

De epidemie in Nederland woedde door tot de zomer van 1867. In totaal waren er toen meer dan 100.000 runderen door de ziekte gestorven of afgemaakt. Het aandeel van de provincie Utrecht bedroeg ruim 34.000 runderen. In Abcoude en Baambrugge was de veestapel per 01-01-1866 in totaal 3486 runderen groot. Hier van overleed in 1866/1867 ruim 40% aan de gevreesde ziekte.

Wim Timmer
Wtimmer1@cs.com

Steven van Wees Wzn	(1816-1896)	07-01-1866	Baambr	De Punt
Gerrit Griffioen	(1808-1866)	27-01-1866	Baambr	Grootlust
Jan van der Lee	(1831-1912)	07-02-1866	Baambr	Landlust
Willem Koekenbier	(1809-1866)	10-02-1866	Abcoude	Geinlust
Pieter C. Wouters	(1805-1867)	05-04-1866	Baambr	Schoonzigt
Willem de Wit	(1830-1907)	29-06-1866	Abcoude	Meer en Hoef
Dirk van der Kroon	(1805-1868)	04-09-1866	Baambr	Overvliet
Gijsbert Koekenbier	(1824-1902)	08-09-1866	Baambr	Overland
Steven van Wees Wzn	(1816-1896)	11-09-1866	Baambr	De Punt
Gijsbertus van Schaijk	(1802-1867)	17-09-1866	Baambr	Groot Veldhoen
Jan Schipper	(1826-1899)	17-09-1866	Baambr	
Anth Fr van Senten	(1820-1869)	22-09-1866	Abcoude bij Vinkeveen	
Abraham Hoogendoorn	(1824-1896)	09-1866	Abcoude bij Vinkeveen	
Pieter Staal	geb 1824	27-09-1866	Baambr	Ruiteveld
Simon Korver	(1826-1904)	27-09-1866	Baambr	Vrederijk
Arnoldus Peek	(1831-1907)	28-09-1866	Baambr	Paddenburg
Willem van der Kroon	(1841-1924)	28-09-1866	Baambr	Oud Rustenburg
Willem Koekenbier	(1817-1895)	10-02-1866	Baambr	Jongelust
Jan van Diest	(1816-1869)	11-1866	Abcoude	Rome
Maria van Riet, wed Klaas Boom	(1796-1872)	28-11-1766	Baambr	

Niet compleet overzicht van getroffen veehouders met datum van eerste pestgeval en de locatie.